

МОВНІ СИМВОЛИ АРХАІЧНОЇ ПРАВОСВІДОМОСТІ ДАВНІХ ГЕРМАНЦІВ І СЛОВ'ЯН

СНІЦАР В. П.

Київський національний лінгвістичний університет

Статтю присвячено вивченню архаїчних правових уявлень британців і українців. Реконструйовано семантичні мотивації, на основі яких формувалися сучасна англійська й українська юридичні термінології. Визначено найпоширеніші архетипи англосаксонської і української правових культур та охарактеризовано особливості їх актуалізації в історичних правових і фольклорних текстах.

Ключові слова: архетип, правова культура, семантичні мотивації, архаїчні правові уявлення.

Статья посвящена изучению архаических правовых представлений британцев и украинцев. Реконструированы семантические мотивации, на основе которых формировались современная английская и украинская юридические терминологии. Определены наиболее распространенные архетипы англосаксонской и украинской правовых культур и охарактеризованы особенности их актуализации в исторических правовых и фольклорных текстах.

Ключевые слова: архетип, правовая культура, семантические мотивации, архаические правовые представления.

The article deals with the British and Ukrainian archaic legal conceptions. It reconstructs the semantic motivations on the basis of which the modern English and Ukrainian terminology were formed. The most wide-spread archetypes of the Anglo-Saxon and Ukrainian legal cultures have been identified and the peculiarities of their actualization in legal history and folklore texts have been characterized.

Key words: archetype, legal culture, semantic motivations, archaic legal conceptions.

Однією з найважливіших функцій мови є пізнавально-репрезентативна, яка виявляється в її здатності опосередковано фіксувати та зберігати результати соціально-історичного і культурного досвіду народу. Відтворення архаїчної картини світу є одним із основних завдань історичних, культурологічних і лінгвістичних студій. Найдавніша лексика є транслятором архаїчних ментальних установок, уявлень, народного світовідчуття і світосприймання, аналіз якої становить і донині інтерес у порівняльно-історичному і типологічному мовознавстві.

Актуальність теми статті зумовлена необхідністю здійснення реконструкції архаїчної картини світу з метою виявлення першоджерел національного менталітету носіїв англійської та української мов.

Аналіз теоретичної наукової літератури з проблеми дослідження засвідчує, що одним з перспективних напрямів сучасних лінгвістичних студій є реконструкція матеріальної та духовної культури етносу на основі мовних даних [3; 4; 6; 8]. Етнічна самосвідомість є найсуттєвішою ознакою етносу. Специфіка національно-мовної картини світу розглядається крізь призму архетипних символів, космогонічних, міфологічних, релігійних, побутових уявлень.

У сучасних дослідницьких проектах, пов'язаних з аналізом ментальних характеристик певного етносу, залишається перспективним виявлення архетипів національної правової культури, що мають неабиякий вплив на правову поведінку, правосвідомість, правогенез суспільства в цілому. До лексики права зверталися у своїх працях, присвячених реконструкції архаїчних уявлень та текстів В'яч. Вс. Иванов, В. М. Топоров, О. Р. Чмир. Системно-історичне дослідження давньоанглійської правової лексики виконала О. В. Авакова, діахронний опис лінгвосеміотичної

динаміки становлення правової сфери англосаксонського соціуму представила І. Ф. Янушкевич. Правова лексика старослов'янської та давньоруської мов вивчалась у зв'язку з відтворенням середньовічної мовної картини світу (Т. І. Вендіна, К. С. Яковлєва, Г. В. Межжеріна та ін.). Специфіка правових понять розглядається в контексті архетипних моделей правотворення та символічної культурології права (В. А. Бачинін, Н. Ю. Мельничук). Однак, попри концептуальний підхід до розкриття тематичних рядів архетипів, нерозв'язаним залишається питання щодо можливості виявлення таких архетипних моделей, які б дали змогу реконструювати особливості англосаксонської і української правової культури і ментальності.

Мета дослідження полягає у відтворенні глибинної основи архаїчних правових уявлень давніх германців і слов'ян.

Завдання:

– з'ясувати національно-культурну специфіку правових архетипів у міфопоетичній традиції англосаксонської та української правової культури;

– реконструювати семантичні мотивації, на основі яких формувалися сучасна англійська та українська юридичні термінології;

– охарактеризувати особливості актуалізації правових архетипів в історичних правових і фольклорних текстах.

Асоціативно-образною основою наївної концептуалізації світу є архетипи, які слугують першоосновою для формування уявлень, стереотипів, образів, що виникають у свідомості індивіда у процесі соціалізації. Архетип тлумачать як “універсальний прообраз, прототип, систему установок і реакцій, що визначають життя людини” [25, с. 56], як “сталу схему колективного позасвідомого” [14, с. 45], “схему людського духу” [9, с. 78], як “зв'язок між уявленнями, враженнями, образами, що переходять від покоління до покоління” [10, с. 78]. Уявлення про добро і зло, хороше і погане, справедливе і несправедливе, правду і неправду історично є первинними психічними структурами – архетипами, які утворюють фундамент правової ментальності. Архетипи національної правової культури виникають під впливом культур, вірувань, міфології та релігійних цінностей і впливають на правосвідомість суспільства. Формування англійської та української юридичної термінології відбувається у міфолого-релігійній свідомості на основі архаїчних уявлень давніх германців і слов'ян, які виступають мотиваційною основою розвитку правових значень.

Міфологічній свідомості, яка панувала в дохристиянський період, властиві такі оцінні опозиції, як “добро – зло”, “природний космос”, що протиставлявся як “світ порядку” – “хаосу”, “світові безпорядку”. Основні механізми життя можна звести до боротьби хаосу (деструктивного початку) і космосу (конструктивного початку) [1, с. 7]. У юридичній сфері це виражається у зіткненні норми (закону) і антинорми (беззаконня).

За архаїчними уявленнями, відбитими у космогонічних міфах, що описують творення світу з хаосу, створення соціальних норм є завершальним етапом упорядкування Всесвіту. В античній міфології хаос виступає як внутрішній, недиференційований первинний початок буття, представлений богом Хаосом, аморфна сукупність матерії і простору (на противагу порядку). Упорядкування Хаосу в Космос відбувається шляхом руйнування, за яким потім відбувається нове творення. У перші часи Всесвіту божественні сили перетворили Хаос на Космос. Космос – це Всесвіт, де мають існувати гармонія та порядок [13, с. 165]. Порушення порядку неминуче призводить до повернення Хаосу. Спочатку з Хаосу виникла Гея, богиня Землі, від якої народився Уран (Небо). Проти Урана постає його син, Кронос (Сатурн), який підступно знищує свого батька. Отже, відбувається перший із часів космогонічного творення злочин, і, як наслідок, – порушення гармонії Космосу, а при калькуванні у соціальну паралель, “відбулося соціотравмування, виражене в образах “ненависті”, “розбрату” та “обману”, які через “першозлочин” інтегрувалися у людське суспільство як дестабілізаційні фактори” [5, с. 41].

На покару Кроносові за скоєний злочин Богиня Ночі народила цілий сонм божеств: (Смерть), (Розбрат), (Обман), Кер (Знищення), (Сон), (Помста за злочини) та ін. На зміну Кроносові, у царстві якого панує беззаконня, приходять Зевс і встановлює закони. Налагодити “небесну гармонію” йому допомагають богиня правосуддя Феміда (сучасний символ справедливого суду), богиня миру Ірена, богиня справедливості Діке, богиня закономірності Евномія [13, с. 166]. Герменевтичний підхід до аналізу міфологічних сюжетів дає можливість “розглядати “злочин” в контексті площини “хаосу”, а “покарання” як акт космогонічного рівня, тобто такий акт, що скеровувався на структуризацію макрокосму” [5, с. 49].

Основною характеристикою космосу, що протистоїть хаосу, є його упорядкованість. Порядок в архаїчній свідомості є основою світобудови. Як відзначає Е. Бенвеніст, “вихідним уявленням правової, моральної і релігійної свідомості індоєвропейців є “порядок”, якому підпорядковані як будова Всесвіту, рух світил, зміна пір року і плин років, так і відношення між богами і людьми, і, нарешті, людські стосунки. Це є релігійною й моральною основою суспільства; без цього принципу все повернулося б до хаосу” [18, с. 299]. Архетипічне поняття порядку, розуміння юридичної норми, засноване на ідеї нерухомоті, стійкості, есплікується через внутрішню форму похідних від індоєвропейських коренів **dhe-*, **sta-* лексем, які об’єднані семантикою установаження, упорядкування. У ведичному санскриті зустрічається слово *dharma*, що могло тлумачитися як “закон”, але безпосередньо означало “підтримання, положення” (від *dhar-* “тримати”). Іншу асоціацію відображає скр. *dhāman* “закон”, “сидіння”, “місцезнаходження”, утворене від *dhā-* “класти”, сягаючи іє. **dhē* “творчо устанавлювати (упорядковувати)”, “вводити в буття”, а не просто щось ставити на землю. Відтак, значення “закон” (*dhāman*) розвинулося з первинного – “основа”, що розумілося як об’єкт створення, основа всього суцього” [18, с. 300]. Від кореня **dhē* походить двн.-англ. *dom* “закон, вирок, осуд”. Англосаксонські королівські закони (*domas*) були найдавнішими правовими пам’ятками, написаними староанглійською мовою (на відміну від континентальних пам’яток, записаних латиною), що відображали автентичні правові категорії відповідної епохи [17, с. 216]. Праслов’янський корінь **stav-*, що сягає іє. **sta-* “стояти, стати” [19, т. 5, с. 390], близький за значенням іє. **dhē-* “класти, встановлювати”. Така семантична модель тлумачить поняття юридичної норми, засноване на ідеї стійкості, есплікуючи архетипічне поняття порядку через внутрішню форму лексеми *оуставъ* “здавна устанавлене й узвичаєне правило”, “зведення правил відправлення церковних обрядів” [26, с. 487].

Право виникло в глибоку давнину не як поняття сукупності норм, а як релігійно-моральне позначення справедливості у найзагальнішому смислі. Поняття “правда” передбачає розвиток поняття “право” у сфері моралі, що підтверджується співіснуванням значень “право”, “правильний”, “правда”. У давньогерманських номінаціях *правди* семантичні компоненти ‘правильний, істинний, правдивий’; ‘угода’ вказують на тісний зв’язок цього поняття, з одного боку, з юридичною сферою: дісл. *réttir* “right, correct”; гот. *sonjis*, дісл. *sannr* “true”; двн.-англ. *trēow* “truth, faith”; гот. *triggwa* “treaty, covenant” [28, с. 2677], а з іншого, – з магіко-релігійною сферою: дісл. *trúa* “believe”, двн.-англ. *wār* “wahrhaft, wirklich, recht”; дісл. *Vár* (Вар (ім’я богині), що пояснюється відсутністю протиставлення зовнішнього і внутрішнього імперативу в поведінці колективу, тобто в єдності права і правди [7, с. 40].

У праслов’янський період слово “право” мало широке значення божественної справедливості, нормативності, “правизни”. Здовго до виникнення держави *право* і *справедливість* були невід’ємними складниками архаїчного суспільства. Правила устанавлювалися в ритуалах, міфах, визначалися нормами звичаєвого права. Р. М. Цейтлін констатувала архаїчність усіх слів з коренем “прав” (*правда, правость, правота, правило, оправданник, оуправник* тощо) та їх широке використання в давньослов’янських текстах. Дослідниця вказала на смислове

значення цієї групи слів, пов'язане з напрямком – прямою, відсутністю вигинів, кривизни. До цієї лексико-семантичної групи вона віднесла 43 слова, усі з яких мали позитивне значення і були аналогами поняття “справедливість” [11, с. 61].

Правда як архетипічна форма має також глибинне символічне значення. Відомо, що одним з історично первісних символів права були терези, в яких відображалися ідеї міри, добра і зла. Під час суду боги-судді клали на праву чашу терезів істину у вигляді, наприклад, пташиного пера, а на іншу – вину підсудного. Якщо ліва чаша переважувала, вважалося, що вину підсудного доведено. Пояснення дослідників міфології, чому саме права чаша терезів була “хорошою”, а ліва – “поганою”, зводилися в основному до космогонічних уявлень про небо як житло богів і підземний світ – царство мертвих і хтонічних істот. Якщо переважувала ліва чаша, то права чаша терезів здіймалася до неба, а ліва, навпаки, – опускалася в підземний світ [7, с. 43]. Образ терезів у імпліцитному вигляді використовується і в сучасному кримінальному праві (наприклад, “міра покарання”).

Загальній картині світу притаманні бінарні смислові протиставлення, наприклад, “правий – лівий”, “прямий – кривий”, що є базовими в багатьох культурних традиціях. Через просторову симетрію реалізуються концепти норми, порядку, етичних цінностей, а через асиметрію – концепти порушення порядку й антинорми. Протиставлення “правий – лівий” покладено в основу архаїчного міфологізованого права, ворожін, ритуалів. Символіка лівого як негативного і правого як позитивного знаходить відображення в текстах англосаксонських і українських замовлянь та інших джерелах усної народної творчості. У замовлянні проти крадіжки давньоанглійською мовою рекомендується “звернутися” до лівої сторони: “... *ponne pe tap hwaet forstele awrit pis swigende and do on pinne winstran sco under pinnen ho ponne geacfaxt pu hit sona*” (... коли хтось украв щось, напиши це слово і поклади напірець у **лівій** черевик; невдовзі ти почуєш про це) [30]. За уявленням давніх германців, збиральництво диких їстівних плодів, корінців, зерен і трав уважалося крадіжкою у Землі, тому асоціація лівої руки (в магічних приписах, що містяться в англосаксонському лікарському довіднику, рекомендується виривати корінь і зрізати листя лівою рукою) зі злочином є цілком закономірною [7, с. 48]. Специфіка лівого як негативного, несприятливого, такого, що може викликати біду, знаходить відображення і в українській народній пісні про козака Нечая: “... *повернувся козак Нечай на **лівую** руку, не вискочить Нечайів кінь із людського трупу*” [20, с. 337]. Асоціація правого зі сприятливим результатом простежується у тексті замовляння давньоанглійською мовою на повернення бджолиного рою до вулика, на основі якого всі обрядові дії потрібно виконувати правою рукою і ногою: “... *nim oegran oferweorp mid pinre swidran handa under pinum swidran fet*” (“**візьми** землю **правою** рукою, кинь під **праву** ногу”) [30]. Зв'язок мотиву відвернення від себе ворогів з діями, що рекомендується виконувати правою ногою, відтворено у тексті українського замовляння: “... *не сам йду, чорним волом йду, сухою гадиною поганяю, **правою ногою** на поріг ступаю, своїм ворогам язик одвертаю: щоб вони губами не плямкали і зубами не клацали надо мною, рабою Божою Марією*” [22, с. 125].

Просторове протиставлення “пряме – криве” є основою для розвитку семантики нормативності та антонімічних морально-правових значень у похідних праслов'янських та індоєвропейських коренів: англ. *right* < двн.-англ. *riht* “прямий, правильний, справедливий” < PIE **reg-* “рухатися по прямій лінії” [28, с. 2667]; укр. *прямий* < стсл. *prъtъ* “правильно” [19, Т. 4, с. 619]; англ. *wrong* “неправильний, несправедливий” < двн.-англ. *winstra* “кривий, зігнутий, негативний” < PIE **wrengh-* “перевертати” [28, с. 3826]; укр. *злочин* < іє. **ghuel-* “кривий, похилий” [19, Т. 2, с. 266].

Семантичне поле правових оцінок представлено антонімами, опозиціями позитивних і негативних смислів, виражених коренями *прав* і *крив*, що переконливо підтверджується матеріалом сербохорватської мови: схв. *прав* “невинний, правий”; “законний”: *prava žena* “законна дружина”; *правда* “закон”; *праведна* “справедливий”, *правдат* “доводити невинність,

виправдовувати” тощо; схв. *крив* “винуватий”, *кривац* “порушник”, *кривда* “несправедливість”; *крив закон* “несправедливий закон”; *криводел* “злочинець”; *кривъа* “вина” [15, с. 177]. У старослов'янських пам'ятках знаходимо переважну кількість утворень з коренем *крив-*, що виражають поняття неправильності, несправедливості: *кривъ* “винуватий”; *кривина* “несправедливість, неправильність”, *кривьда* “неправда, несправедливість”, *кривити* “обманувати, чинити несправедливо”, *кривьць* “винуватець, відповідач” [26, с. 514]. Просторове значення мав лише прикметник *кривьи* “кривий, викривлений” [24, т. 2, с. 296]. У міфології слов'ян представлені персоніфіковані образи Правди і Кривди, які виражали протиставлення “добро – зло”, “доля – недоля”. Відмінності між Правдою і Кривдою символізувалися в поняттях правого – лівого та прямого – кривого: етимологічно: укр. *правий* < стсл. *правъ* “прямий; правильний, справедливий” [19, т. 4, с. 550]; укр. *лівий* < псл. *lěvъ* “лівий, неправий, несправедливий, злий” < іс. **laiuo-* “кривий, викривлений” [19, Т. 3, с. 256].

Згідно з міфопоетичними уявленнями, покарання – це акт космогонічного рівня, що скеровувався на відновлення порядку. Важливим складником таких уявлень є архетип *міри*, утілений в архаїчних співтовариствах у законі таліону (“око за око, зуб за зуб”): “if anyone puts out another’s eye, let him give his own for it: **tooth for tooth, hand for hand...**” [16, с. 221]. Подібне формулювання таліону відображено й у старослов'янських писемних пам'ятках: “... *аще кто вражду сътворить, Моисеи бо пророкъ и законодавецъ поручиль, да идетъ рука за руку, и око за око и глава за главу*” [12, с. 167].

Загальноіндоевропейська термінологія права тісно пов'язана з обрядовою термінологією, що вказує на залежність інституту права від ритуально-обрядових уявлень, якими й визначалися правові норми індоевропейців. Наявність коренів **k[h]°e/oi-(nā-)* “карати”, “відшкодувати”, “мстити”; **serk[h]-* “відшкодувати нанесений збиток” в індоевропейській термінології права свідчить про існування в індоевропейців кровної помсти, яку вони вважали своєю платою за кров”, що прирівнювалася до відшкодування збитків. Зіставлення двох вище вказаних коренів дозволяє зробити висновок про недиференційованість понять “плата” та “відшкодування” в ритуально-правовому значенні. У давній індоевропейській культурі кровна помста вважалася таким самим відшкодуванням (плата за кров), як і відшкодування за спричинені збитки або ж плата за наречену [2, с. 809]. Індоевропейський корінь **hued[h]-* “викрасти наречену” з часом втрачає в окремих історичних діалектах своє первісне значення “насильницький шлюб” і стає загальним терміном для вираження поняття “шлюб”, від якого походить термінологія, що номінує сферу “шлюбу-обміну”. У давньоанглійській мові корінь **hued[h]* простежується у правових термінах *weotama*, *wituma*, *wetma* “ціна, плата за наречену”, які вживалися на позначення покарання, що заміняло кровну помсту [2, с. 757].

До архаїчних культурно-правових образів, які зумовлюють своєрідність національного світогляду англосаксонського етносу, можна віднести архетип Світове дерево. У глибинах міфолого-релігійної свідомості давніх германців формується уявлення про *правду* як щось міцне, надійне, непорушне та її співвіднесення зі Світовим деревом, що в міфологічному розумінні слугував своєрідним зразком : англ. *truth*; днв.-англ. *trēow* “правда, віра”; іс. **dru-* “дерево” [21, с. 135].

Для українського етносу архетипною ознакою законотворення є образ *межі*. Термін *закон* походить від псл. **kon-* “кінець, початок, межа”, що пов'язаний з іс. **ken-/kon-* “виникати, починати(ся)” [19, Т. 2, с. 227]. Макрокосмічна межа виступала ознакою не лише зовнішнього відмежування від хаосу, а й внутрішнього впорядкування, співвіднесеного з поняттям справедливості. У давньому праві вихід за встановлену межу – означав порушення порядку, а вигнання було покаранням за тяжкий злочин. З ним пов'язувалися втрата соціального статусу, позбавлення винного засобів до існування [12, с. 46]. Таким чином, існує опосередкований зв'язок між *законом* і *порядком*: в архаїчній свідомості простір сприймався як світ “своїх”,

в якому панує порядок і закон, а все, що знаходилося за його межами, є неупорядкованим і становить загрозу. Виразний зв'язок таких уявлень простежується в російській лексемі *преступление* та архаїзмі української мови *переступ*. Уже в “Руській правді” зустрічаємо норми про кримінально-правову охорону прав землевласників і землекористувачів, охорону меж. За порушення земельної межі встановлювався штраф у розмірі 12 гривень: “А иже межоу переореть либо еретесь, то за обиду 12 гривне” [23].

У британській лінгвокультурі закон насамперед співвідноситься з установленим правилом: англ. *law* походить від протогерманського кореня **lagan* “put, lay” (класти), який є аналогією іє. кореня **dhē* “класти”, “встановлювати” [28, с. 1746]. Семантична модель, що формується цими коренями, пов’язана з протопоняттям “порядок”. Упродовж певного часу для позначення закону в давньоанглійській мові існували суто давньогерманське (давньоанглійське) слово *Æ* і давньоскандинавське (або давньоісландське) *lagu* [16, с. 268]. Лексема *Æ* мала значення “law, statute”, “custom, rite”, “marriage” [27]. Після початку контактів зі скандинавами лексема *Æ* вживалася у значенні “law, statute, custom, rite” (“закон” у загальному значенні) і у значенні “the law of the Lord” (закон Божий): “God is wisdom and *æ* woruldbúendra – God is the wisdom and law of the inhabitants of the world” [27]. Давньоскандинавське *lagu* у більшості текстів має значення, тотожне сучасному *law* “the principles and regulations established in a community by some authority and applicable to its people” [29, с. 280], тобто тлумачиться як нормативно-правовий акт вищого представницького органу державної законодавчої влади або самого народу, що регулює найважливіші суспільні відносини. У джерелах X ст. можна зустріти вживання цих двох номінацій в одному контексті: “God him sette *æ* ðæt ys open *lagu* – God gave them a statute that is a plain law” [27]. В XI ст. форма *æ* цілком зникає, і у всіх текстах вживається лексична одиниця *lagu*. Від цієї лексеми походить складне слово *lah-slit* з семантикою злочину “a breach or violation of the law” (*lah* – зредуковане *lagu*; *sliht* – “a striking of coin” (удар монети), “slaughter, death by violence” (вбивство, насильницька смерть) [27]. Такої одиниці в давньоскандинавській мові не зафіксовано, але з давньоанглійських пам’яток можна зрозуміти, що це слово вживалося на позначення *компенсації за злочин* саме в межах данського права [16, с. 267]. Англійці таке поняття називали термінами *gyld* (*wergild*) або *wite*: “Gebéte ðæt be ðæm ðe seó dæd sý swá be wite swá be lahslitte (let him make ‘bot’ for that according to what the deed is, either by ‘wite’ (if English) or by ‘lahslit’ (if Danish))” [27].

Таким чином, сучасна правова термінологія англійської та української мов, відображаючи традиційність права, його тривалий розвиток у системі міфопоетичної традиції, базується на архаїчних уявленнях давніх германців і слов’ян. Архаїчною формою відображення правових понять є міфологія, що тісно пов’язана з архетипами, стійкими структурами національної правосвідомості й колективного нерелективного досвіду. Серед архетипів, пов’язаних із поняттями правової норми та антинорми, які притаманні британській та українській лінгвокультурам, найпоширенішими є архетипи “порядок”, “міра”, “правий – лівий”, “прямий – кривий”. Своєрідність правового світогляду британців визначає архетип “Світове дерево”, а українців – архетип “межа”.

Перспективою подальших наукових розвідок є дослідження інших правових архетипів, які є фундаментальними структурами англосаксонської та української правової ментальності, а також архетипів, які характеризують соціокультурне буття британців та українців.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н. Д. О движении, заблуждении и восхождении / Н. Д. Арутюнова // Логический анализ языка. Космос и хаос : Концептуальные поля порядка и беспорядка. – М. : Индрик, 2003. – С. 3–10.

2. Гамкрелідзе Т. В. Индоевропейский язык и индоевропейцы : Реконструкция и историко-типологический анализ праязыка и протокультуры / Т. В. Гамкрелідзе, Вяч. Вс. Иванов. – Тбилиси : Изд-во Тбилис. ун-та, 1984. – Ч. II. – 1328 с.
3. Голубовська І. О. Етнічні особливості мовних картин світу : [монографія] / Ірина Олександрівна Голубовська. – К. : Логос, 2004. – 284 с.
4. Колесник О. С. Мовні засоби відображення міфологічної картини світу: лінгво-когнітивний аспект (на матеріалі давньоанглійського епосу та сучасних британських художніх творів жанру фентезі) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Колесник Олександр Сергійович. – К., 2003. – 300 с.
5. Мельничук Н. Ю. Дискурс “злочину” та “покарання” у контексті класичної філософської парадигми / Наталія Юріївна Мельничук. – Л. : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2006. – 328 с.
6. Письменна Ю. О. Етнічні особливості концептуалізації дійсності мовами європейського культурного ареалу (на матеріалі лексики і фразеології української, російської, англійської та італійської мов) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.15 / Письменна Юлія Олександрівна. – К., 2008. – 215 с.
7. Проскурин С. Г. О значениях “правый-левый” в свете древнегерманской лингвокультурной традиции / С. Г. Проскурин // Вопросы языкознания. – М. : Наука, 1990. – № 5. – С. 37–49.
8. Тищенко О. В. Обрядова семантика слов'янських мов у зіставно-типологічному аспекті : дис. ... доктора філол. наук : 10.02.15 / Тищенко Олег Володимирович. – К., 2001 – 441 с.
9. Флоренский П. А. Столп и утверждение истины : в 2-х т. / Павел Александрович Флоренский. – М. : Правда, 1990. – Т. 1. – 679 с.
10. Холодная М. А. Психология интеллекта. Парадоксы исследования / Марина Александровна Холодная. – СПб. : Питер, 2002. – 272 с.
11. Цейтлин Р. М. О значении старославянских слов с корнем “-прав-” / Р. М. Цейтлин // Этимология. – М. : Наука, 1978. – № 5. – С. 59–64.
12. Чмир О. Р. Лексика права у старослов'янській та давньоруській мовах : семантична мотивованість, шляхи концептуалізації : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.03 / Чмир Олена Романівна. – К., 2005. – 179 с.
13. Элиаде М. История веры и религиозных идей : в 3 т. / Мирча Элиаде. – М. : Критерий, 2001. – Т. 1 : От каменного века до Элевсинских мистерий. – 461 с.
14. Юнг К. Г. Архетип и символ / Карл Густав Юнг. – М. : Ренессанс, 1991. – 304 с.
15. Якушкина Е. И. Оппозиции прямой – кривой и прямой – обратный и их культурные коннотации / Е. И. Якушкина // Признаковое пространство культуры : [сб. ст.]. – М. : Изд-во Индрик, 2002. – С. 163–183.
16. Янушкевич И. Ф. Лингвосомиотика англосаксонской культуры : [монография] / Ирина Федоровна Янушкевич. – Волгоград: Волгоградское научное издательство, 2009. – 488 с.
17. Pollock F. The history of English law before the time of Edward I / , F. W. Maitland. – Cambridge : Cambridge University Press, 1996. – 691 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

18. Бенвенист Э. Словарь индоевропейских социальных терминов / Эмиль Бенвенист. – М. : Прогресс-Универс, 1995. – 456 с.
19. Етимологічний словник української мови : [у 7 т.]. / [ред.-упоряд. О. С. Мельничук]. – К. : Наукова думка. – Т. 1–5. – 1982–2006.
20. Знаки української етнокультури : [словник-довідник] / [авт.-уклад. В. Жайворонок]. – К. : Довіра, 2006. – 703 с.
21. Маковский М. М. Сравнительный словарь мифологической символики в индоевропейских языках : Образ мира и мир образов / Марк Михайлович Маковский. – М. : ВЛАДОС, 1996. – 416 с.

22. Москаленко М. Н. Українські замовляння / Михайло Никонович Москаленко. – К. : Дніпро, 1993. – 307 с.
23. Руська правда [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://litopys.org.ua/yushkov/yu.htm>
24. Словарь древнерусского языка (XI – XIV вв.) : в 10-ти т. / [гл. ред. Р. И. Аванесов]. – М. : Русский язык, 1988 – 2000. – Т. 1–6.
25. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. – М. : Советская Энциклопедия, 1966. – 608 с.
26. Словник староукраїнської мови XIV–XV ст. : в 2-х т. / [за ред. Л. Л. Гумецької]. – К. : Наукова думка, 1978. – Т. 1. – 631 с.
27. An Anglo-Saxon Dictionary, Based on the Manuscript Collections of the Late Joseph Bosworth [Електронний ресурс] / [ed. T. N. Toller, A. Campbell]. – Oxford : Oxford University Press, 1921. – 2069 p. – Режим доступу : http://www.ling.upenn.edu/~kurisuto/germanic/oe_bosworthtoller_about.html
28. Origins : A Short Etymological Dictionary of Modern English / [ed. E. Partridge]. – L. ; N. Y. : Routledge, 2006. – 4246 p.
29. Oxford Dictionary of Law / [ed. E. A. Martin]. – Oxford : Oxford University Press, 2003. – 552 p.
30. The Anglo-Saxon Metrical Charms [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.northvegr.org/primarysources/anglo-saxonmetricalcharms/008.html>

Дата надходження до редакції
25.04.2013